

Wyrok z dnia 30 lipca 2003 r.

II UK 323/02

Do okresu 20 lat pracy nauczycielskiej, wymaganego do przyznania emerytury na podstawie art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela, wlicza się okresy nieobecności w pracy spowodowanych czasową niezdolnością do pracy, urlopem macierzyńskim i urlopem dla poratowania zdrowia.

Przewodniczący SSN Maria Tyszel, Sędziowie SN: Krystyna Bednarczyk, Beata Gudowska (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 30 lipca 2003 r. sprawy z wniosku Krystyny S. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w O. o emeryturę, na skutek kasacji organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 czerwca 2002 r. [...]

o d d a l i ł kasację.

U z a s a d n i e n i e

Oddział Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w O. odmówił Krystynie S. prawa do emerytury nauczycielskiej, wykazując, że udowodniła tylko 19 lat, 6 miesięcy i 15 dni pracy nauczycielskiej, choć w okresie od 15 sierpnia 1980 r. do dnia 31 października 2000 r. była zatrudniona w pełnym wymiarze zajęć, to jednak w okresach wymienionych w decyzji z dnia 27 listopada 2000 r. korzystała ze zwolnień lekarskich i przebywała na urlopie macierzyńskim i dla poratowania zdrowia, a tych nie wlicza się do okresu pracy w szczególnym charakterze.

Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Elblągu wyrokiem z dnia 15 lutego 2001 r. odwołanie ubezpieczonej oddalił, stwierdziwszy, że skoro Karta Nauczyciela nie określa dla swych potrzeb sposobu obliczania okresów pracy w szczególnych warunkach, to należy oprzeć się na zasadach ogólnych, przewidzianych w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym

charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.). Zgodnie z § 2 ust. 1 tego rozporządzenia, okresami uzasadniającymi prawo do świadczeń są okresy, w których praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującego na danym stanowisku. Wobec tego przy ustaleniu stażu pracy nauczycielskiej Sąd pierwszej instancji nie uwzględnił okresów korzystania przez ubezpieczoną z zasiłków chorobowych i z urlopu dla poratowania zdrowia jako okresów, w których praca nie była świadczona. Według Sądu, podział okresów ubezpieczenia na składkowe i nieskładkowe uzasadnia tylko niepomijanie w stażu nauczycielskim okresu urlopu macierzyńskiego, wliczanego w pełnym wymiarze jak okres składkowy.

Apelacja ubezpieczonej została uwzględniona przez Sąd Apelacyjny w Gdańsku. Wyrokiem z dnia 25 czerwca 2002 r. Sąd ten zmienił zaskarżony wyrok i przyznał Krystynie S. prawo do emerytury od dnia 1 listopada 2000 r. Przy niespornych ustaleniach faktycznych co do okresów przerw w pracy spowodowanych stanem zdrowia, Sąd drugiej instancji nie podzielił poglądu Sądu Okręgowego o niezaliczalności do okresu pracy nauczycielskiej okresu przebywania na urlopie macierzyńskim i okresów pobierania zasiłków chorobowych, wykazując błędność stwierdzenia, że okres pracy nauczycielskiej obejmuje wyłącznie okresy faktycznego wykonywania pracy. W ocenie Sądu drugiej instancji, okres urlopu macierzyńskiego, jako okres składkowy należy wliczyć do pracy nauczycielskiej, odmowa zaś uwzględnienia nieskładkowych okresów pobierania zasiłków chorobowych jest sprzeczna z art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.). Sąd Apelacyjny odwołał się do regulacji art. 10 Karty Nauczyciela, obowiązującego w dacie zgłoszenia wniosku przez ubezpieczoną (w brzmieniu jednolitego tekstu: Dz.U. z 1997 r. Nr 56, poz. 357), zgodnie z którym do okresu nieprzerwanego wykonywania pracy nauczycielskiej wymaganego przed mianowaniem wliczało się przerwy w pracy spowodowane czasową niezdolnością do pracy wskutek choroby oraz urlopów, innych niż wypoczynkowy, trwających nie dłużej niż 6 miesięcy.

Kasacja organu rentowego została wniesiona na podstawie naruszenia prawa materialnego - art. 88 Karty Nauczyciela przez jego zastosowanie, mimo że ubezpieczona, bez uwzględnienia okresów zatrudnienia, w których nie wykonywała pracy, nie wykazała 20-letniego okresu pracy pedagogicznej. Skarżący wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku przez oddalenie apelacji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Istota występującego w sprawie zagadnienia prawnego sprowadza się do określenia wzajemnego stosunku przepisu art. 86 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. - Karta Nauczyciela (jednolity tekst: Dz.U. 1997 r. Nr 56 poz. 357 oraz tekst jednolity - Dz.U. z 2003 r. Nr 118, poz. 1112, w brzmieniu ustalonym od dnia 6 kwietnia 2000 r. przez art. 1 pkt 53 ustawy z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie Karty Nauczyciela oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 19, poz. 239) do przepisu § 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Łączne zastosowanie tych przepisów doprowadziło organ rentowy do twierdzenia, że okresy pracy nauczycielskiej mogą być uznawane za pracę w szczególnym charakterze tylko wówczas, gdy praca ta - jak stanowi § 2 rozporządzenia - wykonywana była stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującego na danym stanowisku.

Twierdzenie to nie jest trafne. Ewentualne odniesienie do przepisów rozporządzenia można wywodzić jedynie ze sformułowania art. 86 Karty, z którego wynika, że nauczycielom przysługuje prawo do zaopatrzenia określonego w przepisach o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (poprzednio w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin), a więc także w rozporządzeniu z dnia 7 lutego 1983 r., wydanym na podstawie upoważnienia z art. 55 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.). Zastosowanie jednak przepisu § 2 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. w związku z art. 86 Karty Nauczyciela mogłoby nastąpić wyłącznie przy przyjęciu, że stanowi on normę wykonawczą, gdy tymczasem § 2 wskazanego rozporządzenia nie wykonuje normy art. 86 Karty Nauczyciela. Rozporządzenie z dnia 7 lutego 1983 r. nie jest aktem wykonawczym do ustawy Karta Nauczyciela; żaden z przepisów tej ustawy nie odsyła wprost do tej regulacji, jak też nie ustanawia normy upoważniającej Radę Ministrów do bliższego określenia, jak należy rozumieć pojęcie „pracy w szczególnym charakterze”. Art. 86 Karty Nauczyciela w obecnym brzmieniu nie precyzuje określenia pracy w szczególnym charakterze ani też nie odsyła do jego prawnej definicji ustalonej w innych przepisach. Brak związku normatywnego między przepisami regulującymi świadczenia dla pracowników wykonujących pracę w szczególnym charakterze a przepisami Karty Nauczyciela

wynika wprost z ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. W przepisach przewidujących świadczenia dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze nie wymieniono nauczycieli (por. art. 53 ust. 3 tej ustawy), stwierdzając w art. 53 ust. 4, że uprawnienia z tytułu szczególnego charakteru zatrudnienia nauczycieli regulują odrębne przepisy. Tym samym wykluczono wprost możliwość stosowania do nich przepisów wykonawczych wydanych na podstawie delegacji dla Rady Ministrów do określenia w drodze rozporządzenia rodzajów prac lub stanowisk pracy oraz warunków uzyskania emerytury w wieku niższym od wynikającego z art. 26 ust. 1 pkt 1 ustawy tylko dla osób wymienionych w art. 11 ust. 3 oraz art. 53 ust. 2 i 3 ustawy. Potwierdza to konstrukcja rozporządzenia, ograniczająca jego działanie do oceny prawa do świadczeń „na zasadach określonych w rozporządzeniu” i wykluczająca szersze zastosowanie niż ustalanie prawa do emerytur przewidzianych w rozporządzeniu.

Do takiej konkluzji prowadzi także wykładnia historyczna. Prawo do emerytury nauczycielskiej, zawsze wywodzone z faktu zatrudnienia w szczególnym charakterze, określanego niegdyś jako zatrudnienie I kategorii, łączyło się z odrębnym od reguł powszechnych, dotyczących pozostałych pracowników wykonujących pracę w szczególnym charakterze, ustaleniem warunków, pod którymi nauczyciel mógł być zaliczony do pracowników tej kategorii. Zgodnie z art. 14 ustawy z dnia 27 kwietnia 1956 r. o prawach i obowiązkach nauczycieli (Dz.U. Nr 12, poz. 63 ze zm.), nauczycielowi i jego rodzinie przysługiwało prawo do zaopatrzenia emerytalnego na zasadach określonych dla pracowników I kategorii zatrudnienia, z tym że rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 maja 1957 r. w sprawie zaliczania nauczycieli do I kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 27, poz. 119) określało te warunki inaczej (bardziej korzystnie) niż obejmujące pozostałych pracowników rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia, Dz.U. Nr 39, poz. 176 (por. wyrok Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z dnia 29 czerwca 1959 r., TR III 573/58, OSPiKA 1961 nr 1, poz. 26). Po wejściu w życie ustawy z dnia 27 kwietnia 1972 r. - Karta praw i obowiązków nauczycieli (Dz.U. Nr 16, poz. 114), nauczyciele - zgodnie z art. 103 - nabywali prawo do zaopatrzenia emerytalnego określonego w przepisach o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym i byli zaliczeni do I kategorii zatrudnienia już bez odesłania do przepisów wykonawczych. Tak też stanowiła ustawa - Karta Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982 r., przed zmianą doko-

naną od dnia 6 sierpnia 1996 r. przepisem art. 1 pkt 50 ustawy z dnia 14 czerwca 1996 r. o zmianie ustawy - Karta Nauczyciela (Dz.U. Nr 87, poz. 396). Zgodnie z art. 86, do pracowników I kategorii zatrudnienia zaliczano nauczycieli, o których mowa w art. 1 pkt 1-7. Karta Nauczyciela używała więc własnej definicji tego zatrudnienia, nawiązującej do miejsca wykonywania pracy pedagogicznej. Była to regulacja wyczerpująca, nie odwołująca się do jakichkolwiek warunków dodatkowych, jak te, które zostały przewidziane w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r., wydanym na podstawie art. 55 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. W wyrokach z dnia 21 sierpnia 1985 r., II URN 117/85 (niepublikowany) i z dnia 12 lutego 1985 r., II UR 2/85 (OSNCP 1985 nr 10, poz. 161) oraz w uchwale z dnia 23 stycznia 1986 r., III UZP 56/85 (OSNC 1986 nr 12, poz. 203) Sąd Najwyższy stwierdził, że w zakresie uregulowanym Kartą, rozporządzenie z dnia 7 lutego 1982 r. nie dotyczy nauczycieli.

Po wejściu w życie ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.) wyraźnie zarysowują się dwa odrębne systemy emerytalne nauczycieli, wywodzące się z potraktowania pracy nauczycielskiej jako zatrudnienie w szczególnym charakterze: pierwszy, związany z wykonywaniem pracy w szczególnym charakterze określonej w rozporządzeniu, i drugi, w którym warunki emerytalne regulowane są przepisami odrębnymi. Rozporządzenie w sprawie wieku emerytalnego utraciło zresztą moc, a jego stosowanie znajduje podstawę jedynie w art. 32 ust. 1 i 46 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (pod przewidzianymi w nich warunkami) przy ocenie prawa do emerytury na podstawie § 15 rozporządzenia dla urodzonych przed dniem 1 stycznia 1949 r. i w okresie po dniu 31 grudnia 1948 r., a przed dniem 1 stycznia 1969 r., nauczycieli, wychowawców lub innych pracowników pedagogicznych wykonujących pracę nauczycielską wymienioną w art. 1 Karty. Nauczyciele urodzeni we wskazanych okresach mogą więc nabyć prawo do emerytury na zasadach określonych w § 4 rozporządzenia, czyli po osiągnięciu wieku wynoszącego 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn, i okresu zatrudnienia, odpowiednio 20 i 25 lat, w tym co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach, przy czym pracę nauczycielską wymienioną w art. 1 pkt 1-7 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. - Karta Nauczyciela, określoną w tej ustawie jako praca zaliczona do I kategorii zatrudnienia, uważa się pracę w szczególnym charakterze.

Nauczyciele urodzeni w wymienionych wyżej okresach nabywają zgodnie z art. 32 ust. 1 i art. 47 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych prawo do emerytury bez względu na wiek na podstawie odrębnych przepisów. Nie ulega wątpliwości, że chodzi tu o art. 88 ust. 1 ustawy Karty Nauczyciela, zgodnie z którym nauczyciel ma prawo przejść na emeryturę po wykazaniu 30-letniego okresu zatrudnienia, w tym 20 lat wykonywania pracy w szczególnym charakterze, lub 25-letniego okresu zatrudnienia, w którym przez co najmniej 20 lat wykonywał pracę w szczególnym charakterze w szkolnictwie specjalnym. Przez pracę nauczyciela wykonywaną w szczególnym charakterze należy rozumieć - przez odwołanie się do ogólnej definicji nauczyciela zawartej w art. 3 pkt 1 Karty - pracę wykonywaną w charakterze nauczyciela, wychowawcy lub innego pracownika pedagogicznego w przedszkolu, szkole lub innej placówce wymienionej w art. 1 ust. 1 ustawy (por. uchwałę siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 1984 r., III UZP 8/86, OSNCP 1986/12, poz. 193, oraz już wcześniej powołane wyroki z dnia 21 sierpnia 1985 r., II URN 117/85, niepublikowany, z dnia 12 lutego 1985 r., II UR 2/85, OSNCP 1985/10, poz. 161 oraz w uchwałę z dnia 23 stycznia 1986 r., III UZP 56/85, OSNC 1986 nr 12, poz. 203).

W tym stanie rzeczy należy stwierdzić, że wykładnia historyczna i systemowa prowadzą do nie budzącego wątpliwości wniosku o autonomicznym, pełnym i wyczerpującym określeniu „wykonywania pracy w szczególnym charakterze”, zawartym w Karcie Nauczyciela, co wyklucza nie tylko potrzebę, ale też możliwość sięgania do innych przepisów (wykonawczych), zawierających warunki dodatkowe określania pracy nauczycielskiej.

Przepis art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela jest przepisem szczególnym (w odniesieniu do ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych) i w zakresie uprawnień emerytalnych nauczycieli normuje wszystkie wymagania, których spełnienie uprawnia nauczyciela do przejścia na emeryturę bez względu na wiek. Zatrudnienie nauczycieli, wychowawców i innych pracowników pedagogicznych zatrudnionych w przedszkolach, szkołach i placówkach wymienionych w art. 1 Karty Nauczyciela (art. 3 pkt 1 Karty) jest właśnie zatrudnieniem traktowanym jako praca w szczególnym charakterze. Porównanie treści przepisów art. 88 ust.1 i art. 3 pkt 1 Karty uwidocznia jednak różnicę w użytych w nich sformułowaniach, gdyż pierwszy mówi o „wykonywaniu” pracy w szczególnym charakterze, a drugi o „zatrudnieniu” na określonym stanowisku, w czym zawiera się

sugestia, że w odniesieniu do stażu emerytalnego ustawodawca przewidział wyższe wymagania, ujmując okres zatrudnienia tylko jako okres praktycznego świadczenia pracy (w ujęciu szerszym, traktowanym jako okres zatrudnienia, chodziłoby o pełny staż, obejmujący przerwy w pracy mieszczące się w ramach istniejącego stosunku pracy). W dotychczasowym orzecznictwie sądów ubezpieczeń społecznych zaliczanie okresów nieświadczenia pracy do okresów zatrudnienia nie było kwestionowane. I tak, jeszcze Trybunał Ubezpieczeń Społecznych w uchwale kolegium siedmiu sędziów z dnia 25 maja 1960 r., (OSPİKA 1962 nr 2, poz. 32), jak i w wyroku z dnia 19 lipca 1963 r., III TR 1166/62 (tezy TUS, 1965, s. 24), zajął stanowisko, że nawet okres, w którym nauczyciel był zawieszony w czynnościach z ograniczeniem wynagrodzenia, stanowi okres zatrudnienia. W uzasadnieniu podniósł, że na pojęcie zatrudnienia składają się wykonywanie pracy i pobieranie za nią wynagrodzenia. Jest to pojęcie szerokie, określające pojęcie pracownika, i w tym rozumieniu przez wykonywanie pracy (zatrudnienia) należy rozumieć istnienie stosunku pracy. Istotne jest, że pogląd ten został wyrażony na tle art. 7 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. z 1958 r. Nr 23, poz. 97), uznającego za okresy zatrudnienia „okresy pracy wykonywanej na obszarze Państwa Polskiego”, a więc wprost odnoszącego się do rzeczywistego świadczenia pracy. W tym też stanie prawnym wydane zostało rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 maja 1957 r. w sprawie zaliczania nauczycieli do I kategorii zatrudnienia, a jednak przy ocenie zatrudnienia w tej kategorii uwzględniało również okresy, w czasie których nauczyciel nie pełnił zawodowej pracy pedagogicznej, takie jak okresy urlopów bezpłatnych udzielonych dla celów oświatowych, naukowych lub dla pracy w ZNP. Nawet zatem wówczas, gdy prawo do emerytury nauczycielskiej powiązane było wprost z wykonywaniem zatrudnienia I kategorii, nie obowiązywała bezwzględnie zasada wliczania jedynie okresów wykonywania pracy w tej kategorii. Uznanie, że pod pojęciem „wykonywania” pracy nauczycielskiej (w szczególnym charakterze) rozumieć należy okres, w którym nauczyciel rzeczywiście świadczył taką pracę, prowadzi zresztą do powiązania pracowniczego stosunku ubezpieczenia społecznego z sytuacją faktyczną, gdy tymczasem stosunek ten obejmuje - zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 137, poz. 887 ze zm.) - wszystkie osoby fizyczne, które na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej są pracownikami, czyli pozostają w stosunku pracy (art. 8 ust. 1 tej ustawy).

Przerwy w świadczeniu pracy, przypadające w czasie trwania stosunku pracy nauczycielskiej są uznawane za okres zatrudnienia na danym stanowisku pracy, czego nie kwestionował Sąd Najwyższy nawet w uchwale z dnia 27 maja 1981 r., II UZP 13/81 (OSPika 1982 nr 9-10, poz. 162), w której wyraził pogląd, że okres pobierania renty chorobowej nie podlega wliczeniu do okresu zatrudnienia w I kategorii zatrudnienia. Z kolei, w wyroku z dnia 15 grudnia 1997 r., II UKN 410/97 (OSNAPUS 1998 nr 21, poz. 635), Sąd Najwyższy przyjął wprost, że przepis art. 88 Karty Nauczyciela wymaga do uzyskania emerytury nauczycielskiej wykazania 20 lat pracy w zawodzie nauczyciela, a nie zatrudnienia w I kategorii, stwierdzając, że przepisy tej ustawy takiego pojęcia (w ówczesnym brzmieniu) nie używają.

Ostatecznie, skoro w art. 3 pkt 1 Karty Nauczyciela bycie nauczycielem zostało powiązane z zatrudnieniem na określonych stanowiskach pracy pedagogicznej, uznawanej za pracę w szczególnym charakterze, to wykonywanie tej pracy w rozumieniu art. 88 ust. 1 Karty jest równoznaczne z pozostawaniem nauczyciela w stosunku pracy na takim stanowisku i nie ma podstaw do rozróżniania pojęć „wykonywania pracy” i „zatrudnienia”. Po tym stwierdzeniu staje się oczywiste, że przerwy w pracy spowodowane czasową niezdolnością do jej świadczenia w związku z chorobą (porodem) i korzystaniem z wynagrodzenia lub świadczeń z ubezpieczenia społecznego z tego tytułu, są okresami, w których nauczyciel zachowuje status osoby wykonującej pracę w szczególnym charakterze. To samo dotyczy urlopu dla poratowania zdrowia, pomyślanego jako okres powstrzymywania się od pracy, niezbędny do regeneracji sił i zapewnienia możliwości dalszego wykonywania pracy, i z tego względu jest samo przez się zrozumiałe, że nie może być traktowany inaczej niż okres zatrudnienia, ze wszystkimi związanymi z tym uprawnieniami (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 września 1996 r., I PRN 67/96, OSNAPUS 1997 nr 6, poz. 99 oraz z dnia 20 kwietnia 2001 r., I PKN 377/00, OSNP 2003 nr 5, poz. 115).

W konkluzji należało stwierdzić, że choć Sąd drugiej instancji, posilkując się przepisami ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, stanowiącymi o okresach składkowych i nieskładkowych - nieprzydatnymi przy rozstrzyganiu spornego zagadnienia -, uchylił się od rozstrzygnięcia sporu w przedmiocie ustalenia właściwej podstawy prawnej wliczenia do stażu pracy nauczycielskiej okresów pobierania zasiłków chorobowych i macierzyńskiego oraz wynagrodzenia w okresie korzystania z urlopu dla poratowania zdrowia, to jego wyrok ostatecznie odpowiada prawu.

Z tej przyczyny Sąd Najwyższy oddalił kasację (art. 393¹² k.p.c.).

=====